

Ковбаско Ю. Г. (м. Івано-Франківськ)
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗДІЛОВОГО ЗАПИТАННЯ
У ДИСКУРСІ

Виокремлення розділового запитання з парадигми питальних речень робить можливим його дослідження в рамках теорії комунікативно-функціональної лінгвістики та дискурс-аналізу. Актуальність цього полягає у недостатньому висвітленні проблем семантики, прагматики та функцій розділового запитання. Метою нашої праці є аналіз функціонування розділового запитання у британському авторському монологічному та діалогічному дискурсах, оскільки розділове запитання реалізує різні функції, одні з яких притаманні діалогічному дискурсу, інші – монологічному. Перед дослідженням були поставлені завдання: визначити складові частини дискурсу; провести порівняльний аналіз функціонування розділового запитання у монологічному та діалогічному дискурсах. Об'єкт дослідження представлений 686 розділовими запитаннями, отриманими з текстів довжиною 1 044 621 словоформа, за допомогою кількісного методу, що дозволяє кількісно описувати функціонування мовних одиниць у тексті. Семантичний аналіз використовувався при дослідженні та аналізі функцій розділових запитань, яких вони набувають в авторських дискурсах.

В основі процесу комунікації лежить такий різновид діяльності людини, як мовленнєва діяльність. Мовленнєва діяльність людини реалізується через дискурс (письмовий текст та усне мовлення). Такий поділ базується на тезі І. Р. Гальперіна, згідно з якою поняття тексту включається в поняття дискурсу [3; 56]. В. В. Красних [4; 53] також підтримує включення тексту в поняття дискурсу, оскільки в рамках мовленнєвої діяльності людини, дискурс існує у двох формах – письмовій та усній.

У рамках співвідношення понять “дискурсу та тексту”, ми вважаємо, що текст, як одна з одиниць дискурсу, виступає як явище не тільки лінгвістичне, але й екстралінгвістичне. Цей висновок зроблений з огляду на поняття дискурсу, поданого К. Серажимом у монографії “Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність”, де воно розглядається як “... феномен, що має “видиму” – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та завершений елемент) та “невидиму” – екстралінгвістичну (знання про світ, настанови тощо) структуру” [8; 13].

Видимою частиною є письмовий текст, як базова, візуальна одиниця, яка передає дискурс на письмі. Поняття тексту, за І. Р. Гальперіним, це твір мовотворчого процесу, якому властива завершеність, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви і ряду особливих одиниць, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, має певну цілеспрямованість і граматичну настанову [3; 57].

Другою видимою частиною дискурсу, на нашу думку, є – усне мовлення, яке слугує акустичною одиницею вираження дискурсу. О. А.

Лаптева, у “Великому Енциклопедичному Словнику” під редакцією В. М. Ярцевої зазначає, що “усне мовлення – це різновид розмовної літературної мови, що обслуговую повсякденне спілкування і виконує функції спілкування та впливу. Усне мовлення існує в діалогічній та монологічній формах, форма мовлення впливає на вибір засобів вираження” [5; 407]

Ми вважаємо, що оскільки письмовий текст та усне мовлення передаються у монологічній та діалогічній формі, то дискурс також існує у цих двох формах.

Монологічне мовлення, за Т. Г. Винокуром, це тип мовлення, утворений в результаті активної мовленнєвої діяльності, розрахованої на пасивне та опосередковане сприйняття” [2; 310]. Його відмінність від діалогічного мовлення полягає у ролі адресата, який приймає активну участь в мовленнєвій діяльності, та у формі мовленнєвої діяльності – обміні репліками. Характерною спільною ознакою діалогічного та монологічного мовлення є “діалогізація” останнього, що проявляється у мовностилістичних особливостях, таких як звернення, риторичні запитання, тощо.

Т. Г. Винокур зазначає, що діалогічне мовлення передбачає змістовний (запитання-відповідь, згода-незгода тощо) і конструктивний зв’язок реплік [1; 135]. Ми вважаємо, що розділові запитання є одним із засобів забезпечення такого зв’язку.

Для авторського дискурсу Джоан Роулінг та Джона Толкіна притаманні обидва типи мовлення, див.: Таблицю №1, де наведена вибірка ситуацій, в яких вживаються розділові запитання. Ситуації були розподілені відповідно до типу мовлення: монологічне та діалогічне.

Таблиця №1

Співвідношення монологічного та діалогічного типів мовлення в авторських дискурсах Джоан Роулінг та Джона Толкіна

Тип мовлення	К-сть одиниць	%	Приклади
Моноло-гічне	151	22%	<i>Anyway, they cornered Black in the middle of a street full of Muggles an' Black took out 'is wand and 'e blasted 'alf the street apart, an' a wizard got it, an' so did a dozen Muggles what got in the way. 'Orrible, eh? An' you know what Black did then?" Stan continued in a dramatic whisper [11; 24]</i>
Діало-гічне	535	78%	<i>Think you're a big man carrying that thing, don't you?' Dudley said after a few seconds. 'What thing?' 'That - that thing you are hiding.' Harry grinned again. 'Not as stupid as you look, are you, Dud? But I s'pose, if you were, you wouldn't be able to walk and talk at the same time [10; 9]</i>

Разом	686	100%	
-------	-----	------	--

Діалогічне мовлення складає – 78%, отже більше третини розділових запитань використовуються для реалізації комунікативних завдань. 22% розділових запитань містять у собі роздуми та описи.

Прагматичні відносини між мовцем та слухачем реалізуються, оскільки кожне з таких висловлювань переходить в сферу комунікації та реалізації мовленнєвих актів, наприклад:

Had to look after myself after all, didn't I? [10; 62]

У цьому випадку іллокутивна сила висловлювання проявляється в констатації факту мовцем. Окрім констатації факту, розділове запитання може реалізовуватися наступними шляхами, частина яких досліджувалася В. В. Михайленком [6], Л. М. Рочікашвілі [7] та іншими.

- Ввічливе звертання/пропозиція

"We surely aren't going to stay here for the night, are we, sir?" he exclaimed. "If there are hobbit-folk in these pans, why don't we look for some that would be willing to take us in? It would be more homelike."

"What's wrong with the inn?" said Frodo. "Tom Bombadil recommended it. I expect it's homelike enough inside." [12; 91]

Розділове запитання виражає звертання і несе у собі відтінок перестороги, що відображається у його синтаксичній структурі, складається з негативно-позитивної зворотної полярності. Цей тип полярності, за Рендолфом Квірком, передає негативне припущення висловлювання та його негативний результат [9; 811].

- Реакція на попередню репліку.

Harry felt himself going red in the face. It was bad enough that he'd passed out, or whatever he had done, without everyone making all this fuss.

"I'm fine," he said, "I don't need anything"

"Oh, it's you, is it?" said Madam Pomfrey, ignoring this and bending down to stare closely at him. "I suppose you've been doing something dangerous again?"

"It was a dementor, Poppy," said Professor McGonagall.

They exchanged a dark look and Madam Pomfrey clucked disapprovingly [11; 54]

Реакція на попередню репліку набуває іронічного характеру, що реалізується за допомогою розділового запитання. Використовуючи вищезгадану інтенцію розділового запитання, адресант відображає свою відношення щодо теми розмови.

- Прагнення отримати згоду/підтвердження.

Wow!" said Ron, looking very impressed, "you've learned to Apparate!"

"Course I haven't," said Harry. He dropped his voice so that none of the sixth years could hear him and told them all about the Marauder's Map.

"How come Fred and George never gave it to me!" said Ron, outraged. "I'm their brother!"

"But Harry isn't going to keep it!" said Hermione, as though the idea were ludicrous. "He's going to hand it in to Professor McGonagall, aren't you, Harry?"

"No, I'm not!" said Harry.

"Are you mad?" said Ron, goggling at Hermione. "Hand in something that good?" [11; 122]

На нашу думку, розділове запитання спрямоване на слухача, проте мовець прагне не змінити погляд останнього, а отримати підтвердження своєї думки, що й реалізується за допомогою цього типу запитання.

- Прогнозування відповіді адресата та власна впевненість у ній.

"Oh, they may, in years to come. Frodo has read some already, as far as it has gone. You'll keep an eye on Frodo, won't you?"

"Yes, I will - two eyes, as often as I can spare them." [12; 18]

Розділове запитання чітко прогнозує відповідь співрозмовника, оскільки несе у собі контекст попередніх реплік, чим і пояснює впевненість адресанта.

Отже, реалізація діалогічного мовлення відбувається за допомогою конструктивного зв'язку реплік, який, в свою чергу, реалізується за допомогою мовностилістичних засобів, серед яких – розділові запитання. Такий тип запитань, де головний компонент відображається стверджувальним реченням, що поєднується з питальним реченням, особливостями якого є інтерогативна інтонація, особливий порядок слів, тощо, має на меті проведення двосторонньої комунікативної діяльності і тому виражається за допомогою імпліцитних конструкцій, а саме, питальних сегментів, що потребують відповіді. Це ввічливе звертання/пропозиція, реакція на попередню репліку, прагнення отримати згоду/підтвердження, прогнозування відповіді адресата.

Проаналізувавши функціонування розділових запитань у монологічній формі дискурсу, ми визначили наступні інтенціональні сфери їх використання і співвіднесли їх з дослідженнями проведеними В. В. Михайленком [6], Л. М. Рочікашвілі [7] та іншими:

- Вираження різних почуттів, наприклад гнів, розчарування, задоволення, сумнів, здивування тощо.

But before he knew it, Harry was shouting.

"So you haven't been in the meetings, big deal! You've still been here, haven't you? You've still been together! Me, I've been stuck at the Dursleys' for a month! And I've handled more than you two've ever managed and Dumbledore knows it – who saved the philosopher's stone? Who got rid of Riddle? Who saved both your skins from Dementors?" [10; 43]

У вказаному прикладі, розділове запитання, разом з іншими типами питальних речень, використовується для передачі певного емоційного стану мовця – роздратування.

- Констатація факту

"I don't know what has come over you, Gandalf," he said. "You have never been like this before. What is it all about? It is mine, isn't it? I found it, and Gollum would have killed me, if I hadn't kept it. I'm not a thief, whatever he said." [12; 19]

Наявність питального сегмента у розділовому запитанні впливає на

авторську інтенцію притаманну ситуації та висловлюванню, перетворюючи його на риторичне запитання, що несе у собі констатацію факту, тобто не потребує відповіді.

- Наказ

"Good thing, too," said Mrs. Weasley briskly. "Do you realize how much luggage you've all got between you? A nice sight you'd be on the Muggle Underground.... You are all packed, aren't you?" [10; 40]

Мовець використовує розділове запитання, перша частина якого виражена наказовим реченням *"You are all packed"*. Друга складова – це питальна частина *"aren't you"*, яка робить наказ не таким категоричним.

Існують спільні сфери використання розділових запитань у діалогічному та монологічному мовленні, що пояснюється "діалогізацією" останнього, оскільки розділові запитання є засобом її вираження. Наприклад:

Next he saw another pair of feet, wearing sparkly turquoise high heels, and heard a woman's voice. "A small gillywater --"

"Mine," said Professor McGonagall's voice.

"Four pints of mulled mead --"

"Ta, Rosmerta," said Hagrid.

"A cherry syrup and soda with ice and umbrella --"

"Mmm!" said Professor Flitwick, smacking his lips.

"So you'll be the red currant rum, Minister."

"Thank you, Rosmerta, m'dear," said Fudge's voice. "Lovely to see you again, I must say. Have one yourself, won't you? Come and join us...."

"Well, thank you very much, Minister." [11; 125]

Спільність проявляється за допомогою розділового запитання, яке передає наказ, однак використовується у діалогічному мовленні. За допомогою нього автор передає атмосферу відносин, а саме, співвідношення начальник – підлеглий, яка існує між співрозмовниками.

Однак, існують відмінності, наприклад неможливість використання діалогічної інтенції автора (отримати стверджувальну відповідь чи згоду) в монологічному мовленні. Тобто, якщо розділове запитання використовується у монологі, то за його допомогою автор не може передати двостороннє діалогічне мовлення. Наприклад:

"squealed like a pig, didn't he?" Malcolm was saying, to guffaws from the others.

"Nice right hook, Big D," said Piers.

"Same time tomorrow?" said Dudley.

"Round at my place, my parents will be out," said Gordon.

"See you then," said Dudley.

"Bye, Dud!"

"See ya, Big D!" [11; 7-8]

Вказаний уривок є зразком діалогічного дискурсу, в якому розділове запитання використовується як констатація факту. Однак, інтенціональна сфера "констатація факту" належить до монологічного дискурсу.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що дискурс реалізується за допомогою двох типів мовлення: монологічного та діалогічного. Їх співвідношення не є рівномірним і складає 22% до 78%. Тобто 22% прикладів розділових запитань в авторських дискурсах Джоан Роулінг та Джона Толкіна використовувалися у монологічному, а 78% прикладів у діалогічному мовленні.

Важливою є спільність та відмінність інтенціональних сфер використання розділових запитань, що пояснюється приналежністю мовно-когнітивних структур до монологічного чи діалогічного мовлення та залежить від “діалогізації” останнього, яка притаманна авторським дискурсам Джоан Роулінг та Джону Толкіну, що доводять вищевказані приклади.

Список використаної літератури

1. Винокур Т. Г. Диалогическая речь//Большая Российская энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 135.
2. Винокур Т. Г. Монологическая речь//Большая Российская энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 310.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.
4. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста) // Вестник Московского ун-та. – Сер. 9. Филология. – 1998. - №1. – С. 53-70.
5. Лаптева О. А. Разговорная речь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 407-408.
6. Михайленко В. В. Functional Semantics and Syntax of Tags // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – ‘2006”. – Том 19. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 59-63.
7. Рочикашвили Л. М. Интенциональная направленность высказываний с присоединенной вопросительной частью // Коммуникативный и номинативный аспекты единиц языка. – Л.: ЛГПИИ им. А. И. Герцена, 1989. – С. 60-67.
8. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія /За ред. В. Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. Інститут журналістики, 2002. – 392с.
9. Quirk, Greenbaum, Leech, Starvik. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Edinburgh Gate: Longman, 2000. – 1779p.
10. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. – Scholastic Paperbacks, 2004. – 870p.
11. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. – Scholastic Paperbacks, 1999. – 448p.
12. Tolkien J. R. R. The Fellowship of the Ring. – Houghton Mifflin, 2003. – 398p.